

КЕСИПТИК ТИЛ: АНЫН ПАЙДА БОЛУШУ, АТКАРГАН КЫЗМАТЫ, КОЛДОНУЛУШ ЧӨЙРӨСҮ

Жусупкелдиев К.К.

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин ага окутуучусу
karibekov_77@mail.ru

Аннотация. Заманбап өнүккөн адабий тилдерде кесиптик багыттагы лексика маанилүү орунду ээлейт. Биз бул эмгегибизде каралып жаткан тил – бул функционалдык гана тил эмес, жалпы адабий тилдин функционалдык бир түрү катары эсептеп, функционалисттердин оюн карманабыз. Кесиптик тил жалпы адабий тилдин функционалдуу бир түрү катары сүйлөшүү кеби жана көркөм адабияттын тили түшүнүктөрү менен бир катарда турат. Анын ар бири жалпы адабий тилдин алкагынан чыгып кеңири семантикалык жана түзүмдүк чектерди багынтууда. Жалпы адабий тилге салыштырмалуу кесип чөйрөдөгү баарлашуу тили, бир тарабынан тарыраак түшүнүк, анткени ага жалпы адабий тилдин бардык функциялары мүнөздүү эмес.

Өзөктүү сөздөр: кесиптик тил; өзгөчөлүк; экономикалык; кесипкөй; жалпы адабий тил.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ЯЗЫК: ЕГО ЗАРОЖДЕНИЕ, ФУНКЦИИ, СФЕРА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ

Жусупкелдиев К.К.

Старший преподаватель Кыргызского национального университета им. Ж.Баласагына

Аннотация. Профессиональная лексика играет важную роль в современных литературных языках. Мы придерживаемся точки зрения функционалистов, что язык, рассматриваемый в этой статье, является не только функциональным языком, но и функциональной формой общего литературного языка. Профессиональный язык – как один из функциональных видов общелитературного языка состоит в одном ряду разговорной речью и языком художественной литературы. Каждый из них выходит за широкие смысловые и структурные границы за пределы общего литературного языка. По сравнению с общелитературным языком язык общения в профессиональной среде, с одной стороны, является более узким понятием, поскольку не имеет всех функций общелитературного языка.

Ключевые слова: профессиональный язык, особенность, экономический, профессиональный, общелитературный язык.

PROFESSIONAL LANGUAGE: ITS GENERATION, FUNCTIONS, SPHERE OF FUNCTIONING

Zhusupkeldiev K.K.

Senior teacher in Kyrgyz National University named after J. Balasagyn

Abstract. Professional vocabulary plays an important role in modern literary languages. We are of the functionalist point of view that the language discussed in this article is not only a functional

language, but also a functional form of a common literary language. A professional language is a spoken language as a functional form of a common literary language that corresponds to the concepts of the language of fiction. Each of them goes beyond broad semantic and structural boundaries beyond the common literary language. Compared to the general literary language, the language of communication in a professional environment, on the one hand, is a narrower concept, since it does not have all the functions of a general literary language.

Key words: *professional language; peculiarity; economic; professional; general literary language.*

Киришүү. Заманбап өнүккөн адабий тилдерде кесиптик багыттагы лексика маанилүү орунду ээлейт. Кесиптик тил ата мекендик лингвистердин эмгектеринде көп эле чагылдырылып келет. Ал эми Россияда кесиптик тилдин маңызы тууралуу лингвистикалык-терминдик талаш-тартыш бир нече багыт боюнча жүрүүдө: салттуу, функционалдык, генетикалык жана когнитивдик. Анын жыйынтыгында кесиптик тилге карата төрт көз караш бар: 1) аны функционалдык стилдердин бирине таандык кылышат; 2) адабий тилдин функционалдык бир түрү катары аныкташат; 3) жалпы адабий тилге теңешет; 4) кесиптик жана жалпы адабий тилдин бирдиги катары карашат. Мындан сырткары когнитивдик багыттын өкүлдөрү кесиптик тилди өзгөчө когнитивдик-коммуникативдик алкак катары карашат.

Биз бул эмгегибизде каралып жаткан тил – бул функционалдык гана тил эмес, жалпы адабий тилдин функционалдык бир түрү катары эсептеп, функционалисттердин оюн карманабыз. Ал эле эмес, атайын тилди улуттук тилдин функционалдык бир түрү катары кароо менен “кесиптик коммуникациянын тили – бул өз алдынча, табигый тилдин алкагындагы жасалма түрдө алсыздандырылбаган тутум”[1] катары караган Е.И. Голованованын пикирин колдойбуз, анткени анын башаты кылымдардын тереңине кетет. Жөнөкөй эле чарбалык иш аракет эмгекти бөлүштүрүүнү талап кылат, атайын топтордун лексикасынын пайда болушу мына ушу жагдай менен байланыштуу.

Демек, кесиптик тилдер азыркы күндө дээрлик автономдуу тилдик кубулуш катары көрүнөт, бирок алар жалпы улуттук адабий тилдин тилдик тутумунан алыстап кете алган жок. Бул тилдерде жалпы улуттук тилдердин тилдик тутумунун бардык деңгээлдеринде атайын өзгөчөлүктөрү байкалат. Анткени, бул айрымачылыктар системдүү мүнөзгө ээ жана тилдин жалпы тутумундагы тилдик каражаттардын белгилүү бир топторуна алып барат.

Мүмкүн, бул тенденциянын тереңдеши, улуттук тилдин тутумунан ачык бөлүнүп турган, кесиптик тилдин мындан аркы дагы дифференцияланышына алып келет. Кесиптик коммуникациянын тили кесиптик баарлашуунун натыйжалуулугун камсыз кылуучу тилдик каражаттардын бардык көлөмүн өзүнө камтыйт, ошол эле мезгилде атайын тилдин борбору болуп терминалогия эсептелет [3]. Демек, бул тилдин материалдык бирдигинин топтому адабий тилдин сүйлөө каражаттары менен

чектелбейт. Биз тарабынан талданып жаткан тил айтылуучу мазмуну менен өзгөчөлөнүп, адабий тилге салыштырмалуу, кененирээк сүйлөө каражаттарын колдонууга мүмкүндүк берет жана текстти жана кепти өзгөчө уюштурууну талап кылат.

Кесиптик тил – бул илимий стилдин алкагында жаралган, баарлашуунун кесиптик чөйрөсүн тейлөөчү, адистик эмес – турмуш-тиричиликтик, үй-бүлөлүк ж.б. мамилелерге карама-каршы келген адабий тилдин өзгөчө бир түрү экендиги жалпыга маалым. Бул түшүнүктү аныктоо үчүн англис тил илиминде languages for special purposes (LSP — атайын максаттар үчүн тил), герман тил илиминде — Fachsprachen (предметтик тил) түшүнүктөрү бар. Ата мекендик тил илиминде адабий тилдин бул түрүн аныктоо үчүн көбүнчө “функционалдык тил”, “кесиптик тил” деп атап жүрүшөт (анткени ал адис-кесипкөйлөрдүн коммуникациялык каражаты болуп эсептелет) [5].

Кесиптик тил жалпы адабий тилдин функционалдуу бир түрү катары сүйлөшүү кеби жана көркөм адабияттын тили түшүнүктөрү менен бир катарда турат [10]. Жалпы адабий тилдин ар бир түрүнө тиешелүү иштөө чөйрөсү бар жана ага түзүмдүк жагынан алсызданган сүйлөө каражаттары мүнөздүү. Анын ар бири жалпы адабий тилдин алкагынан чыгып кеңири семантикалык жана түзүмдүк чектерди багынтууда. Жалпы адабий тилге салыштырмалуу кесип чөйрөдөгү баарлашуу тили, бир тарабынан тарыраак түшүнүк, анткени ага жалпы адабий тилдин бардык функциялары мүнөздүү эмес. “Кесиптик тилдер үчүн көбүнесе гносеологиялык, маалыматтык-логикалык же интеллектуалдык-коммуникативдик функциялар мүнөздүү” [4], алар өз кезегинде башка функционалдык түрлөр үчүн өтө маанилүү эмес. Ошол эле учурда изилденип жаткан тилдерде башка түрлөр үчүн маанилүү болгон экспрессивдүү функция дээрлик жокко эсе. Башка өңүттөн алып караганда “кесиптик тил жалпы адабий тилдин алкагынан чыгат, анткени өзүнө алар өз кезегинде кадимки кесипкөй эмес чөйрөнүн баарлашуусунун чегинен ары турган илимий түшүнүктөрү бар атайын терминдерди камтыйт” [8]. Ошондой болгону менен кесиптик тилдер жалпы адабий тилдин базасында пайда болгон жана өнүккөн, андыктан, кесиптик тилдердин негизин жалпы адабий тилдеги лексика, сөз курулуштары, грамматика түзөт, алардын принциптеринин негизинде каралып жаткан тилдердин лексикалык, грамматикалык, сөз жасалуучулук подсистемалары түзүлөт.

Андыктан, кесиптик тилди өзүнүн функциялары жана сүйлөө каражаттары бар жалпы адабий тилдин, (жана улуттук тилден кеңири) өз алдынча функционалдык бир түрү катары караган изилдөөчүлөрдүн ырастоолору туура.

Экономистердин кесиптик тили адамдын жана коомдун реалдуу чарбалык жашоосунун предметин, объектисин, тутумун жана процессин билдирген терминдердин, түшүнүктөрдүн тутумун элестетет. Экономикалык илимдердин

кесиптик тилдерин шарттуу түрдө жалпы экономикалык жана атайын деп экиге бөлүүгө болот. Бардык экономистерге бирдей болгон жалпы тилден сырткары ар бир экономикалык адистик өзүнө тиешелүү атайын жана адистештирилген тилине ээ. Заманбап илим 15 миңге жакын дисциплинаны кучагына алат, алар өз кезегинде фундаменталдык жана прикладдык, табигый жана коомдук жана башка негиздери боюнча бөлүнүшөт. Алардын арасында экономистердин кесиптик тили дагы бар. Бул кесиптик тилдерде адистер оозеки жана жазма түрдө баарлашат, бул кесиптик тил менен студенттерге билим беришет, мындай кесиптик тилдерде илимий, окуу жана башка адабияттарда билим – көндүм тутумдарын жазышат. Экономикалык тилдин тутумунда кесиптик тилдер үчүн жалпы көйгөйлөр бар. Маселен, экономист-бухгалтерлер, экономист-коммерсанттар жана экономист-маркетологдор жумуш убактысында бири-бири менен баарлашууда “ал тууралуу билими жоктор” (ал түгүл экономистер) “өзүнүн” тар кесиптик тилинде эмне тууралуу сүйлөшүп жаткандыгын түшүнүү абдан кыйын. Көп профилдүү экономикалык кесиптин ички тар адистешүүсү ушундай даражага жетти, компьютердик экономика-математикалык божомолдоо тармагында адистешкен экономист персоналдарды башкаруу тармагындагы кесипкөй экономисттин тилинин кээ бир маанисине толук түрдө түшүнө албашы мүмкүн.

Адистиктин тили бул - билим берүү мекемесинде адистикке ээ болууда окуу-илимий жана кесиптик баарлашууну камсыздоочу тил. Билим алуучулар (студенттер, аспиранттар, курстун угуучулары) илимий стилди, оозеки илимий кепти, белгилүү адистиктин лексика-грамматикалык өзгөчөлүктөрүн үйрөнүшөт, алар өз кезегинде тандаган билим тармагында керектүү деңгээлдеги коммуникативдик компетенцияны камсыз кылат. Ар кандай экономикалык кесиптердин, билим берүүнүн ар түрдүү адистештирилген тармактарындагы терминдердин өзгөчөлүгүнө карай адабий тилдин чегинде, экономикалык илимдин ар түрдүү кесиптик тилдерин өз алдынча секторлор катары бөлүп карасак болот. Ошентип, бухгалтерлердин, финансистердин, маркетологдордун ж.б. кесиптик тилдери жөнүндө сөз кылсак болот. Албетте, алар заманбап кыргыз адабий тилинин грамматикалык каражаттарына жана сөздүк коруна, ошону менен бирге, кыргыз тилиндеги жана башка тилдерден өздөштүрүлгөн көп сандаган атайын сөз жана айтымдарга таянат.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕГИ:

1. **Голованова Е. И.** Категория профессионального деятеля в динамическом пространстве языка (лингвокогнитивдик анализ) [Текст]: дис. фил. ул. докт / Е. И. Голованова. – Челябинск, 2004. – 367 б.
2. **Головин Б. Н.** О некоторых проблемах изучения терминов [Текст] / Б. Н. Головин // Вестник МГУ. Филология. – 1972. – № 5. – Б. 49-59.
3. **Головин Б. Н.** Лингвистические основы учения о терминах [Текст] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Жогорку мектеп., 1987. – 104 б.
4. **Горбунова Н. Н.** У истоков терминосистемы менеджмента [Текст] / Н. Н. Горбунова // Аймактык илимий-практикалык семинардын материалдары – Пятигорск: [б. и.], 2003. – Б. 117-121.
5. **Жусупкелдиев К.К.** Экономистердин заманбап кесиптик тилинин өзгөчөлүгү // Наука и инновационные технологии. 2020. -№2 (15). С. 102-107.
6. **Звегинцев В. Л.** Язык и знание / В. Л. Звегинцев / Вопросы языкознания. - 1982. - № 1. - 8 б.
7. **Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. - М., 1987. - 195 б.
8. **Лотте Д. С.** Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: СССР ул. Акад. басмаканасы, 1961.
9. **Леонтьев А. А.** Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. - М.: Смысл, 2003. - 287 б.
10. **Шмелев Д. Н.** Введение [Текст] / Д. Н. Шмелев // Способы номинации в современном русском языке. – М.: Наука, 1982. – Б. 168-172.